

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Landbohistorisk Selskabs historie – i korte træk

Landbohistorisk Selskab blev stiftet i 1952. De første tolv år levede selskabet under navnet Udvalget til udgivelse af kilder til landbefolkningens historie, hvilket afspejler dets oprindelige fokusområde, nemlig udgivelsen af kilder til dansk landbohistorie til gavn for forskningen af samme. Udvalgets medlemmer talte fra første færd primært arkivarer og landbohistorikere, hvilket også afspejles i valget af selskabets første formænd, Johan Hvidfeldt (formand 1952–1957 og 1966–1971), der først var landsarkivar ved Landsarkivet for Nørrejylland og senere rigsarkivar ved Rigsarkivet, fulgt af Aksel E. Christensen (formand 1957–1966), der var professor i historie ved Københavns Universitet. I 1964 ændredes selskabets navn til det nuværende, men allerede inden da udvidedes udgivelsesarbejdet til også at inkludere forskningsmæssige afhandlinger med afsæt i kildematerialet. Selskabet står således bag en imponerende udgivelsesrække af sammenlagt 188 bøger i perioden 1954–2015, samt sideløbende hermed tidsskriftet Bol og By / Landbohistorisk Tidsskrift.

Bogudgivelserne

Selskabets første bogudgivelse kom i 1954 med *Herlufsholms Birks Tingbog 1613–1619*, redigeret af Karen Marie Olsen (Rigsarkivet). Det blev startskuddet for en serie af i alt seksten tingbogsudgivelser fra forskellige dele af 1600-tallets Danmark (foruden Herlufsholms Birk også Skast Herred, Aasum Herred og Sokkelund Herred), der udover udgivelsen af selve tekstindholdet i tingbøgerne også udmærker sig med meget udførlige registre, herunder et forskningsmæssigt yderst nyttigt sagsregister. Af selskabets andre udgivne kilder med relevans for landbosamfundets historie kan bl.a. nævnes *Sjællands Stifts Landebog 1567*; jordebøger fra henholdsvis Århusgård og Åkær Len 1544, Ålborghus 1562, Silkeborg Len 1586 og Århus Domkapitel 1536-1663, samt for Jacob Ulfeldts sjællandske godsbesiddelser 1588; kansler Claus Gjordsens krongodsregister 1525; præsteindberetninger fra Jylland og Fyn samt decimantlister fra Lolland og Falster i 1500- og 1600-tallet; skøde og pantebøger fra Viborg landsting 1624–1657; godsregnskaber for Skovkloster 1467–1488 såvel som for klosterets efterfølger Herlufsholm Skole i 1580'erne; en række bondedagbøger fra især slutningen af 1700-tallet; samt ikke at forglemme et genoptryk i 1975 af Henrik Pedersens klassiske tabelværk fra 1928 over Chri-

stian V's Matrikel fra 1688. Blandt de mange redaktionelle udgivere af ovenstående kan nævnes så fremtrædende forskere som Poul Rasmussen (Landsarkivet for Nørrejylland), Svend Gissel (Det Kgl. Bibliotek), Aksel E. Christensen (Københavns Universitet), Troels Dahlerup (Aarhus Universitet), C. Rise Hansen (Rigsarkivet) og Claus Bjørn (Københavns Universitet).

Sideløbende med de egentlige kildeudgivelser indledtes i 1957 delserien 'Landbohistoriske Skrifter' med diverse forskningsstudier baseret på ovennævnte og tilsvarende kilder. Den første af disse var Gunnar Olsens (Landsarkivet for Sjælland) *Hovedgård og bondegård – Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525–1774*. Af sådanne studier fulgte siden en lind strøm, der emnemæssigt har strakt sig over alskens emner med relation til livet på landet fra slutningen af middelalderen og frem til nutiden. At trække enkelte af disse mere end hundrede bogudgivelser frem kan ikke undgå at blive uretfærdigt, men alligevel skal her nævnes en håndfuld, der indtager en plads på undertegnede hylde med klassiske grundværker: Poul Rasmussen (1962), *De regelbundne landskifter, deres beskrivelse og deres bestemmelse*; Svend Gissel (1968), *Landgilde og udsæd på Sjælland i de store mageskifters tid*; Bo Fritzbøger (Københavns Universitet) (1992), *De danske skove*; og Peder Dam (Museum Odense) (2010), *Det øvrige vi nyde – Studier af landgilde og landbrugsproduktion i Danmark i 1600-tallet*. Andre vil utvivlsomt kunne udpege andre personlige "klassikere" blandt selskabets mange udgivelser.

Udover en mængde af sådanne monografier skal blandt selskabets bogudgivelser også nævnes to antologiske festskrifter til henholdsvis Fridlev Skrubbeltrang (Københavns Universitet), *Landbohistoriske Studier* (1970), og Svend Gissel, *Plov og pen* (1991). Det var ligeledes Landbohistorisk Selskab, der under det store nordiske ødegårdsprojekt udgav *Hornsherredundersøgelsen* i 1977 og *Falsterundersøgelsen* i 1989. Endelig skal ikke glemmes udgivelsen af grundværket *Det danske landbrugs historie* i fire bind fra 1988.

En væsentlig kilde til selskabets store udgivelsesaktivitet var *Landbohistorisk Støttekreds*, der blev oprettet i 1979 som sammenslutning af en række finansielle bidragsydere, f.eks. banker, kreditforeninger og landboorganisationer med interesse for selskabets virke. Støttekredsen bidrog i en årrække med betydelige, årlige tilskud, som ikke mindst i Claus Bjørns tid i selskabsbestyrelsen og som næstformand i støttekredsen (1983–1995) lagde fundamentet for bl.a. udgivelsen af storværket *Det danske landbrugs historie*. Men de gentagne finanskriser og fusioner i bankverdenen samt fusioneringen af næsten alle landboorganisationer ind i Landbrug og Fødevarer reducerede efterhånden antallet af støttekredsmedlemmer så meget, at støttekredsen i 2015 valgte at opløse sig selv. Den tilbageværende restformue på ca. 400.000 kr. blev overført

til Landbrugets Kulturfond med øremærke til uddeling inden for støttekredsmidlernes oprindelige formål, hvilket blev tilendebragt i 2021.

Til selskabets økonomiske støtte knytter sig fortsat *Fridlev Skrubbeltrangs Mindefond*, der blev oprettet i 1992, bl.a. på en testamentarisk gave fra ovenfor omtalte Fridlev Skrubbeltrang (†1988). Fondens formål er at “fremme studiet af det danske landbosamfunds historie”, hvilket typisk sker gennem mindre tilskud til bogudgivelser. Fondens bestyrelse udpeges af Landbohistorisk Selskab.

Støttekredsens ophør betød også, at pr. 1. januar 2016 måtte selskabet af økonomiske og driftsmæssige årsager indstille forlagsvirksomheden, hvilket betyder, at selskabet hverken længere udgiver bøger (udover *Landbohistorisk Tidsskrift*) eller varetager salg af de tidligere udgivne bøger; i det omfang oplag fortsat eksisterer af selskabets udgivelser, varetages salget nu af *Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie* (‘Kildeskriftselskabet’) og *Syddansk Universitetsforlag*. For udsolgte bogudgivelser er det selskabets plan fremover så vidt muligt – og i enighed med forfatterne – at gøre elektroniske pdf-udgaver af bøgerne frit tilgængelige digitalt via selskabets hjemmeside, hvor en komplet fortegnelse over bogudgivelserne foreligger.

Tidsskriftet

I supplement til bogudgivelserne lancerede selskabet også på et tidligt tidspunkt en formidlingskanal for mindre kildeudgivelser og forskningsstudier af mere kortfattet karakter i form af et artikelbaseret tidsskrift. Tidsskriftet udkom første gang i 1956 under navnet *Bol og By. Meddelelser fra udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie*. I de første år skete udgivelserne yderst uregelmæssigt, afhængigt af mængden af til rådighed værende stof og redaktionelle tidsressourcer, og først fra 1972 kom der regelmæssighed i udgivelsen af tidsskriftet, der ved samme lejlighed skiftede navn til *Bol og By. Meddelelser fra Landbohistorisk Selskab*. Tidsskriftets navn har ført en omtumlet tilværelse, idet det siden har gennemgået yderligere tre navneskift til *Landbohistorisk Tidsskrift* (1980–1984), *Bol og By. Landbohistorisk Tidsskrift* (1985–2003) og senest igen *Landbohistorisk Tidsskrift* (2004–). De hyppige navneskift afspejler forskellige præferencer blandt selskabets medlemmer gennem tiderne, således at *Bol og By* for mange indtil de senere år har stået som tidsskriftets oprindelige og ’rigtige’ navn, mens kritikerne heraf har anført uigennemsigtheden af dette for almenheden, hvorimod navnet *Landbohistorisk Tidsskrift* tydeliggør såvel emneområdet som tilknytningen til Landbohistorisk Selskab.

Efter at Landbohistorisk Selskab indstillede bogudgivelserne i 2016, foregår selskabets udgivelsesmæssige virke i dag udelukkende gennem *Landbohi-*

storisk Tidsskrift, der er at betegne som et fagfællebedømt, tværvideenskabeligt tidsskrift med artikler og mindre kildeudgivelser vedrørende dansk landbohistorie. Tidsskriftets formål er gennem publicering af (især) forskningsbaserede artikler samt dertil egnede kilder at øge forståelsen for og kendskabet til alle sider af landbolivet i såvel fortid som nutid. Ved at muliggøre udgivelsen af sådanne forskningsarbejder i en fagfællebedømt sammenhæng er det tillige tidsskriftets mål, at fremme forskningen som helhed inden for selskabets fagområde. Til illustrering af artikelelemnernes spændvidde kan peges på en enkelt, tilfældig udvalgt forfatters bidrag over en godt 30-årig periode, nemlig Per Grau Møller (Syddansk Universitet): ‘Højryggede agre – forskning og bevaring’ (1990:1); ‘Menneske og natur – bebyggelse og kulturlandskab’ (1992); ‘Det moderne landbrug og kulturmiljøet’ (2001:2); ‘Husmandskolonier fra udskiftningstiden’ (2016); og ‘Det fynske ryttergods og kulturlandskabet’ (2021-22).

Mens de fleste årgange har været “åbne” for artikler af alle emner inden for tidsskriftets rammer, så er der tillige udgivet 38 temanumre, f.eks. med fokus på bestemte tidsperioder eller emner. I perioden 1992–2003 blev der faktisk udelukkende udgivet temanumre, mens redaktionen i øjeblikket sigter efter at gøre omtrent hver anden årgang til et temanummer.

Frem til 2016 foregik udgivelsen af *Landbohistorisk Tidsskrift* i form af trykte bøger, men fra og med årbogen 2017–18 er tidsskriftet udelukkende udkommet digitalt og i open access på Det Kgl. Biblioteks portal *tidsskrift.dk*. Samtlige numre fra perioden 1956–2016 er efterfølgende blevet indskannet og ligeledes udgivet digitalt på samme portal – dog desværre, af tekniske årsager, under hver sin serietitel, hvilket kan fremstå lidt forvirrende. Fra selskabets hjemmeside er der adgang til en komplet fortegnelse over samtlige artikler i hele tidsskriftserien, med direkte links til de respektive artiklers udgivelse som pdf-filer på *tidsskrift.dk*.

Adkomstregistreringen

Landbohistorisk Selskab har imidlertid også bidraget til forskningen af dansk landbohistorie med andet end udgivelser. I perioden 1955–1973 lod selskabet under ledelse af stadsarkivar Sigurd Jensen foretage en registrering af alle adkomstdokumenter (skøder, skifter, markskelsforretninger m.v.) vedrørende dansk landgods (dvs. jordbesiddelser uden for købstæderne) i perioden 1513 til 1559. Dette gælder såvel trykte dokumenter og registranter fra diverse kildeudgivelser som utrykte ditto i arkiverne, først og fremmest Rigsarkivet og landsarkiverne. Eftersom registreringen også omfatter de gammeldanske områder i Skånelandene og Sydslesvig, er der tillige udført omfattende arkivundersøgelser i Sverige og Tyskland.

- Tingbogsstudier (1963)
- Landbohistoriske afhandlinger (1964)
- Det agrare Danmark og det industrielle gennembrud 1860-1914 (1977)
- Omkring den senmiddelalderlige krise (1978)
- Landbrug og samfund i det tyvende århundrede (1980)
- Forvaltning og ejendomsstruktur i det syttende århundrede (1982)
- Landbruget i det 18. århundrede (1983)
- Landbruget og landbrugs krisen 1818-28 (1984)
- Forskningscenter Menneske og Natur Odense Universitet (1992)
- Foden under eget bord. Landmandserindringer 1910-1960 (1993:2)
- Skovhistorie (1994:1)
- Bondeprotest (1994:2)
- Lov og øvrighed i det gamle landbosamfund (1995:1)
- Skriften i det gamle landbosamfund (1995:2)
- Landskaber og landbrug (1996:1)
- Godssystemer (1996:2)
- Den topografiske tradition (1997:1)
- Bonde og marked i 1700-tallet (1997:2)
- Teknologispredning og landbrugsudvikling (1998:1)
- Bondens mange næringer (1998:2)
- Landbobørn (1999:1)
- Landbohistorien ved år 2000 (1999:2)
- Kulturlandskab og bevaring (2000:1)
- Jordfordeling og dynamik (2000:2)
- Skåne – kulturlandskab og landbohistorie (2001:1)
- Dansk landbrug – i en brydningstid (2001:2)
- Påvirkning udefra. Indvandring og indflydelse i dansk landbrug 1750-2000 (2002:1)
- Mad og skik – frembringelse, forarbejdning og servering af fødevarer (2002:2)
- Middelalderens bygninger, landsbyer og agersystemer (2003)
- Landboliv igennem 50 år (2006)
- Engvanding (2007:2)
- Familiebrug (2011:1)
- Madkultur og madhistorie (2012:1)
- Landbokvinder (2013:1)
- Landbruget og landbosamfundene efter 1945 (2014)
- Navne på landet (2019)
- Bæredygtigt landbrug? – et historisk perspektiv (2024)
- Festskrift til Per Grau Møller (2025)

Figur 1. Oversigt over temanumre i tidsskriftserien Landbohistorisk Tidsskrift / Bol og by.

Rent praktisk er registreringen foretaget på et særligt udformet kartotekskort, hvorpå udklip fra en eventuel kildeudgivelse er indklæbet, eller for de utrykte adkomsters vedkommende med en håndskrevet registrant af indholdet eller en fuld afskrift af adkomstbrevet. Alle disse kort er indsat i et kartotekssystem i kronologisk orden efter år og dato. Kortene er tillige tilføjet en kronologisk nummerering inden for hvert år. I 1974 blev samlingen betragtet som foreløbig færdig i henhold til de oprindelige planer, og indeholdt da registreringer af ca. 24.000 adkomstdokumenter med hvert sit kartotekskort.

Adkomstregistreringen udgør en af vor vigtigste kilder til dansk gods-, bebyggelses- og personalhistorie fra Reformationstiden. Da man pga. samlingens omfang og selskabets begrænsede ressourcer måtte erkende, at en samlet bogudgivelse af hele materialet var uoverkommelig, valgte man i 1970'erne i stedet at koncentrere indsatsen på udformningen af et katalog, der ville kunne bruges som indgangsnøgle til samlingens anvendelse i forskningsmæssig sammenhæng. For hver eneste adkomstregistrant er stednavne og personnavne blevet mærket ud og noteret ind i to omfattende registre i alfabetisk orden, der gør det let at søge samlingen for oplysninger om specifikke steder eller personer, for sidstnævntes vedkommende dog først og fremmest de godsejende personer. Denne afmærkning, identificering og registrering af sted- og personnavne i adkomstregistranterne er blevet udført af det daværende Institut for Navneforskning (nu Arkiv for Navneforskning) på Københavns Universitet, hvortil den fysiske samling ligeledes blev overført fra Rigsarkivet i 1970'erne. Den blev i begyndelsen varetaget under ledelse af to af selskabets medlemmer, Svend Gissel og Inge Wohler, sidstnævnte med placering på Navneforskning, hvorunder Adkomstregistreringen siden har sorteret. Samlingen er siden da fortsat blevet plejet i form af tilføjelser, rettelser og besvarelse af forespørgsler, i den seneste årrække af Susanne Vogt, der ligeledes er medlem af Landbohistorisk Selskab.

Selvom der for længst foreligger et færdigt og anvendeligt katalog til Adkomstregistreringen 1513-1550 (perioden 1551-1559 endnu ufuldendt), er dette ikke blevet trykt i traditionel forstand, men har i stedet været tilgængeligt i en elektronisk version på internettet. Tekniske vanskeligheder har desværre gjort kataloget utilgængeligt i en længere periode, og der arbejdes derfor i stedet på en anden løsning, så denne væsentlige samling atter kan få sin fortjente opmærksomhed og anvendelse.

Selskabets øvrige virke og funktion som forskernetværk

Selvom selskabets virkemæssige grundøjle lige siden oprettelsen har været udgivelse af kilder til- og studier af dansk landbohistorie, så har Landbohistorisk Selskab også vedvarende udgjort et tværfagligt forskernetværk – længe

inden dette formelt overhovedet var en eksplicit betegnelse på dansk. Selskabet falder ind under kategorien af lærde sammenslutninger for fagfolk med fælles interesse for et specifikt fagområde, i dette tilfælde dansk landbohistorie. Gennem møder, foredrag, seminarer, ekskursioner og uformel social omgang har medlemmerne kunnet holde sig ajour med igangværende forskning inden for feltet, afprøve nye hypoteser, blive bekendt med ikke-udgivet kildemateriale og i det hele taget danne netværk med potentiel gavn for deres personlige forskning og videre karriere inden for de til fagområdet knyttede institutioner, først og fremmest universiteter, arkiver, biblioteker og museer.

Af selskabets seminarer (åbne også for ikke-medlemmer) fra de senere år kan oplistes "Bygder" (2003), "Madhistorie" (2011), "Nutidens og fremtidens landbrug" (2016), "Navne på landet" (2019), "Det danske landbrugs historie 1945-2020" (2022) og "Bæredygtigt landbrug? - et historisk perspektiv" (2024), hvoraf førstnævnte var henlagt til Skarrildhus, mens de resterende har været afholdt skiftevis på Københavns Universitet og Dansk Landbrugsmuseum/Det Grønne Museum.

Ved selskabets oprettelse i 1952 blev der vedtaget et sæt af statutter gældende for selskabets officielle virke og drift. Disse er løbende blevet ajourført i henhold til udviklingen og selskabets forandring. Det aktuelle sæt af statutter blev vedtaget i 1993 med tilføjelse af mindre ændringer i 2013, 2015 og 2016. Regelsættet, der er offentliggjort på selskabets hjemmeside, er ikke særlig omfattende (ni statutter i alt), hvoraf hovedparten kan betegnes som værende af ordinær selskabsadministrativ karakter (vedr. f.eks. bestemmelser og årsmøder, valg til diverse poster og økonomi). De to mest interessante statutter er vel formålsparagraffen § 2 ("Landbohistorisk Selskab er et tværvidenskabeligt forum, der har til formål at fremme forskning vedr. landbohistorie i bred forstand og at medvirke til udbredelse af kendskabet til landbohistorien.") og dertil § 3 om muligheden for at blive optaget som medlem i selskabet:

§ 3. Selskabets medlemmer kan foreslå nye medlemmer optaget. Det skal ske med skriftlig motivering til styrelsen senest 14 dage inden årsmødet. Navnene på eventuelt foreslåede medlemmer meddeles og motiveres på årsmødet, hvor sådanne forslag bliver behandlet. Hvis nogen begærer det, foretages skriftlig afstemning. Har den foreslåede kandidat ikke fået to tredjedele af de tilstedeværende medlemmers stemmer, er forslaget bortfaldet. Som medlemmer kan optages kvalificerede forskere og formidlere inden for Selskabets arbejdsområde. [...]

Man kan således ikke bare melde sig ind i Landbohistorisk Selskab, idet optagelse kun kan ske gennem indstilling fra siddende medlemmer og efter godken-

delse af de øvrige medlemmer på selskabets årsmøde. Denne lidt lukkede form har til hensigt at sikre fagligheden blandt selskabets medlemmer og dermed værne om selskabets værdi som forskernetværk. Men også Landbohistorisk Selskab har måttet erkende, at tiderne skifter, og mens de gamle forskningsinstitutioner gennemlever, hvad der synes at være en endeløs række af reformer og forandringer, der sjældent ligefrem fremmer de ansattes virkemuligheder inden for selskabets fagområde, så varetages en betydelig del af landbohistorien i dag af andre end etablerede forskere i klassisk forstand. Dette gælder ikke mindst formidlere af dansk kulturhistorie rundt om på landets museer og andre besøgscentre. For at imødekomme denne udvikling blev det på årsmøderne 2015–17 besluttet at udvide kriteriet for potentielle medlemmer fra hidtil kun “kvalificerede forskere” til nu også “kvalificerede forskere og formidlere”.

Udvidelsen af optagelseskriterierne har medført, at Landbohistorisk Selskabs fortsatte eksistens synes sikret en del år ud i fremtiden, idet medlems-tallet siden 2017 har ligget forholdsvis stabilt omkring de 100.

Formandsrækken

Afslutningsvis skal her oplistes en oversigt over Landbohistorisk Selskabs formænd gennem tiderne – hvor opmærksomheden i særlig grad henledes på formanden i perioden 2001–2009, der også indtager en central rolle for nærværende festskriftudgave af *Landbohistorisk Tidsskrift*.

1952–1957	Johan HVIDTFELDT, landsarkivar, Landsarkivet for Nørrejylland
1957–1966	Aksel E. CHRISTENSEN, professor, Københavns Universitet
1966–1971	Johan HVIDTFELDT (2. formandsperiode), rigsarkivar, Rigsarkivet
1971–1976	Svend GISSEL, førstebibliotekar, Det Kongelige Bibliotek
1976–1983	Erik Helmer PEDERSEN, lektor, Københavns Universitet
1983–1995	Claus BJØRN, lektor, Københavns Universitet
1995–2001	Mette SKOUGAARD, museumsinspektør, Nationalmuseet/Frederiksborg Slotsmuseum
2001–2009	Per Grau MØLLER, lektor, Syddansk Universitet
2009–2019	Carsten Porskrog RASMUSSEN, museumsinspektør, Museum Sønderjylland
2019–2023	Johnny Grandjean Gøgsig JAKOBSEN, lektor, Københavns Universitet
2023–	Peder DAM, museumsinspektør, Museum Odense

Figur 2. Landbohøjskole logo (t.v.) forestiller et herredssegl for Frøs Herred ved Ribe, dateret til omkring 1300 (aftryk t.h.). Seglet er et af ganske få billedlige gengivelser fra dansk middelalder af en hjulplow. Logoet pryder første nummer af Landbohøjskole Tidsskrift fra 1956.

Figur 3. En ikke nærmere identificeret bogpræsentation i Landbohøjskole, hvor humøret synes højt. Fotografiet er ikke dateret, men ud fra de på bordet fremlagte bogudgivelser kan det omtrentligt henføres til slutningen af 1983 eller starten af 1984. Personerne er (fra venstre mod højre): Jacob Buksti, Lotte Dombernowsky, Troels Dahlerup, Claus Bjørn, Jørgen Dieckmann Rasmussen, Lotte Hedeager, Erik Helmer Pedersen, Karl-Erik Frandsen, S.P. Jensen og Erland Porsmose. Herren længst til højre, hvis navn ikke kendes af undertegnede, var ikke tilknyttet selskabet, men derimod ansat ved Andelsbogtrykkeriet i Odense. Forfatteren skylder Bent Jørgensen (Københavns Universitet) stor tak for hjælp med identificeringsopgaven. © Landbohøjskole Selskabs billedarkiv.

Forfatterpræsentation

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, født 1968, er lektor i navneforskning ved Københavns Universitet. Han er cand. scient. i historie og geografi (RUC 2004) og ph.d. i middelalderhistorie (SDU 2008), med en særlig interesse for stednavnenes brug i forhold til bebyggelses- og landskabshistorie. Aktuelt arbejder han med redaktionen af flere bind i serien Danmarks Stednavne. Email: jggj@hum.ku.dk